

דף י

'דבית שמאי סברי גזרינן דלמא אתי לאמלוכי'. ואם תאמר, מכל מקום עד שנמלך הלא היו מוכנים ומדוע ייעשו מוקצה למפרע? – פירש הרא"ה: כיון שקרוב הוא להימלך, אין הכנתו עכשיו הכנה גמורה ולכן צריך שיעשה מעשה ולא די בדיבור בעלמא. ומפירושו הרמב"ם למשנה משמע שהחשש הוא שמא יימלך קודם כניסת יום טוב ותבטל הזמנתו, ולא ישים אל לבו שההזמנה נתבטלה ויקחם למחר. ומרבנו חננאל משמע שהחשש הוא שמא ייבטל משמחת יום טוב, שיימלך ביו"ט ולא יטלם (מובא בחדושים ובאורים. וע"ע בשפת אמת).

'לימא מכאן אני נוטל למחר... דלמא מטלטל ושביק מטלטל ושביק...' – הלכך צריך לברר ולסיים מה שהוא צריך ואם זימן יותר מכפי צורכו אין הכנה זו חשובה ולא יטול אפילו אחד מהם (עפ"י או"ז ועוד). והוא הדין בתרנגולות העומדות לגדל ביצים, ובא לזמן לו לאכילה. באור הלכה תצו, יא). ואולם אם אפשר שיצטרך למחר את כל השובר, יכול לזמן את הכל על הספק, ואז הרשות בידו לטלטל ולהניח שהרי כולם מזומנים (עפ"י רשב"א כאן [ובתחילה כתב מסברא שמועיל להכין את הכל אפילו כשאינו צריך לכולם אלא שהסיק שהתוס' לא כתבו כן]; רבנו ירוחם ומהרש"ל; רמ"א תצו, יא ומשנ"ב).

'המת בבית ולו פתחים הרבה – כולן טמאים...'. לכאורה נראה שטמאים מספק ולא מודאי שהרי המת יצא רק באחד מהפתחים ואין ידוע איזהו. ואין מסתבר לומר שעצם האפשרות לצאת מן הפתח עושה טומאה ודאית, שאם כן מה שייך לדון משום דין ברירה כשנפתח פתח אחד או כשחשב על אחד לבסוף, הלא סוף סוף היתה אפשרות לצאת מכל אחד ואחד מהפתחים – אלא משמע שהאפשרות כשלעצמה אינה מחילה טומאה ודאית.

ואם תאמר הלא לפי זה יוצא שכל הכלים שתחת הפתחים טהורים מלבד פתח אחד שאינו ידוע איזהו, ואם כן מדוע לא ייבטל הכלי הטמא ברוב טהורים? ויש לומר שאין שייך דין ביטול כיון שגם לפי המציאות האמיתית לא נתיחד פתח אחד לטומאה, ואם כן אין זה ספק במציאות אלא דין ספק הוא החל על כולם מחמת שאחד מהם ראוי להיות טמא, וכיון שכן כולם שוים הם ואין כאן מבטל ומתבטל (עפ"י שערי ישר ג, כב, בישוב קושית הגרעק"א).

הנה כתבו אחרונים שלהלכה כיון שנוקטים ברירה בדרבנן, אם טומאה זו מדרבנן היא, יש לפסוק כרבא לטהר למפרע (ע' צל"ח שפ"א ופנ"י ועוד). ולפי מה שבארו המפרשים שזה שנוקטים ברירה בדרבנן היינו משום ספק, אם כן גם אם טומאה זו מדאורייתא הלא יש כאן ספק נוסף, שאפילו את"ל אין ברירה, אין ודאי שיצא מפתח זה. וצריך לומר שמ"מ אין מצרפים ספק בעצם לעשות 'ספק ספקא' להקל, כיון שאיסור הספק הוה הוא מוחלט שאף כלפי שמיא אין צד של הטר ממש.

ועדיין יש לשאול אם ספק הוא א"כ פתח הנמצא במקום ציבורי יהיו הכלים שבו טהורים משום ספק טומאה ברשות הרבים. ולולא דברי הגרשש"ק היה מקום לומר שבהלכה זו נאמר שאף במקום הספק שמא יצא משם – טמא ודאי [שהרי גם בפתח אחד אין ברור שיצא משם המת ושמא יישאר במקומו ואעפ"כ אמרינן 'סוף טומאה לצאת'], ומ"מ מועיל דין ברירה לברר את הספק למפרע, לומר שלא היו שאר הפתחים מיועדים למת מעיקרא. ואעפ"י שבמציאות היתה אפשרות באותה שעה שיצא משם, מ"מ לא האפשרות המציאותית מטמאת אלא דין ה'ספק' והרי הספק נפשט.

ועוד נראה שענין ברירה הוא לברר למפרע שמעולם לא היה מיועד לצאת משאר המקומות אלא מזה וכאילו דעתו מאז ומעולם

היתה להוציאו מפתח זה, ושאר הפתחים מעולם לא היו כאלו שסוף טומאה לצאת בהם. וראיה לכך שהרי כתבו התוס' שבפתח חדש שנפתח אין לומר ברירה, ולכאורה קשה אמנם אין לומר הוברר למפרע שיצא מפתח זה מפני שלא היה הפתח בעולם, אך מ"מ לגבי הפתחים שהיו בעולם ולא יצא מהם מדוע אין אומרים הוברר למפרע שלא יצא [כי הלא נראה שאם חשב שלא לצאת אלא באחד משני פתחים – שאר כל הפתחים טהורים, כי די בבירור על מה שלא יצא ואין צריך לדעת ממה יצא] – אך אם ענין הברירה לומר שמעולם לא היה מיועד בדעתו לצאת משאר הפתחים, הרי כשסיבת אי יציאתו היא הפתח החדש א"א לומר שהוברר למפרע שלא היה עשוי לצאת מהם.

ולפי סברא זו נראה שכל שיצא בפתח מסוים בגלל מצב חדש הנסבב מסיבה מתחדשת, אין לומר ברירה. וצ"ע.

בדין 'סוף טומאה לצאת', אם מטמא מדאורייתא, מהלכה למשה מסיני (כדברי רש"י להלן לח.), או מדרבנן (כמוש"כ רש"י כאן ובחולין קכה:), ואם הנזיר מגלח על טומאה זו, ואם כהן מוזהר עליה – ע' במפרשים כאן; תרומת הדשן כד; שו"ת מהרי"ל קנ; שו"ת הרשב"ז ח"א תעו; תוס' יום טוב אהלות ז, ג; ש"ך יו"ד שעב סק"ב; מג"א שמג סק"ב; שער המלך עירובין; שדי חמד מערכת ט, מד; חזון איש דמאי ט, כא אהלות ה, ג; שיעורי הגר"ש רוזובסקי ב"ב כ. עמ' לו; שבט הלוי ח"ה קפד; אגרות משה יו"ד ח"א רל, ה.

והדין כשיש אויר מפסיק בין השער לאהל המת [ומה דין פתח שאינו במקומו של המת עצמו אלא פתח אחר שהמת יעבור דרכו] – לכאורה משמע מרש"י כאן שטמא, ואולם הרש"ש פירש דבריו בענין אחר. ונחלקו הפוסקים בדבר – ע' שיטה מקובצת כאן; שו"ת הרשב"ש תרלד; פסקים וכתבים למהרא"י כד; שו"ת מהרי"ל קנ; יו"ד שעב, ד; שבט הלוי ח"ה קפד; חזון איש אהלות יז, ט; מנחת שלמה ח"א עב, ב.

(ע"ב) 'דוימנין דמשתכחי שמנים כחושים וכחושים שמנים וקמטלטל מידי דלא חזי ליה. אי נמי זימנין דמשתכחי כולהו כחושים ושביק להו ואתי לאמנועי משמחת יום טוב'. צריך באור מדוע להאריך בתוספת זו דמשתכחי כולהו כחושים, ואין די בטעם הראשון שיטול כחוש בטעות ויחזירנו, הלא בכלל זה גם החשש שיעשה כן לכולם. ושמא יש לפרש שטעם ראשון אינו ברור לאסור כי יש לומר כיון שאומר מכאן אני נוטל הרי מזמין את כולם לענין זה שיברור וייחד מהם למחר ואין כאן הסחת דעת והקצאה כלל – לכך הוסיפו לומר חשש אחר, שמא יימנע לגמרי משמחת יו"ט, על כן הצריכוהו לייחד מבעוד יום גזולות מסוימים.

'לימא מסייע ליה לרבי חנינא דאמר ר"ח רוב וקרוב הלך אחר הרוב' אפילו בקרובה מוכחת [ובקורבה שאינה מוכחת הכל מודים שהולכים אחר הרוב] (עפ"י תוס' ב"ב כג: רשב"א כאן ועוד).

בגדרי דין רוב וקרוב – ע' ב"ב כג.

'כדאמר אביי גבי סיפא דמתניתין בדף, הכא נמי בדף'. ואם תאמר מדוע אביי אמר זאת בסיפא ולא ברישא (כן תמה התו"י להלן)? ויש לפרש שבסיפא רבא העמיד בענין אחר כדלהלן, ורק אביי פירש בדף, ואילו כאן הכל מודים שיש להעמיד כן. וזו כוונת הגמרא: כשם שאביי העמיד הסיפא בדף דלא כרבא, כך כאן יש להעמיד כן לכולי עלמא. [נמצא אביי שהעמיד הסיפא 'בדף' אין זו אוקימתא חדשה שאינה ברישא, אלא בא לומר שגם הסיפא מתפרשת כן] (עפ"י מהר"ם שיף. ע' תירוצים נוספים ב'חדושים ובאורים).

'כדאמר אביי בדף' – ע' רמז ע"ד הסוד בספר אור לשמים בראשית ד"ה ויהי כל ימי חנוך.

דפים ט – י

כא. האם גבי שמחת יום טוב בית הלל לקולא ובית שמאי לחומרא או להפך?

בגמרא הקשו סתירות בשיטות בית שמאי ובית הלל גבי שמחת יום טוב, שלענין שחיטת חיה ועוף כשאינן עפר מזומן בית שמאי לקולא ובית הלל לחומרא ואילו בשאר משניות בפרקנו נראה להפך, ואמר רבי יוחנן 'מוחלפת השיטה'. ודחו דבריו וישבו בענין שלא תהא סתירה, שבכל מקום ומקום יש סברה מיוחדת לכאן ולכאן.

לפירוש רבנו תם למסקנא לעולם בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא, ולענין כיסוי הדם מהפכים שיטות בית שמאי ובית הלל מהגרסה השנויה במשנתנו. ואולם מדברי רי"ף משמע שלפי האמת אין צורך להחליף שיטתם בשום אחד מהמקומות (עפ"י ר"ן להלן).

דף י

כב. א. באלו אופנים מותר ליטול ביום טוב גוזלות מן השובך לאכילה?

ב. זימן גוזלות מבעוד יום ומצא גוזלות במצב שונה ואין ידוע אם אלו הם אותם שזימן, מה הדין באופנים השונים?

א. הגוזלות שבשובך מוקצות הן הלכך לא יטלם ביום טוב עד שזימן מבעוד יום –

בית שמאי אומרים: לא יטול עד שינענע. ובית הלל אומרים: עומד ואומר זה וזה אני נוטל. אמר רבי חנן בר אמי: מחלוקת בבריכה ראשונה (שהדרך להשאירה בשובך ולא ליטלה), שבית שמאי גוזרים שמא לאחר שימשמש בהם יימלך מליטלם ונמצא מטלטל ביום טוב דבר שאינו ראוי לו, ובית הלל אינם גוזרים, אבל בבריכה שניה דברי הכל אין צריך לנענע אלא עומד ואומר זה וזה אני נוטל.

בירושלמי (ה"ד) פירשו בטעם בית שמאי: חומר הוא בדבר שיש בו רוח חיים שצריך לו הכנה במעשה. ומשמע שם שמדובר בכל הבריכות, שלא כתלמודנו.

גם לבית הלל אין די שיאמר 'מכאן אני נוטל' אלא צריך לייחד עופות מסוימים – אם משום שאינם סוברים 'ברירה' (רבה ור' אושעיא), או אף אם יש ברירה, חוששים שאם לא סיים מערב יום טוב, שמא לאחר שימשמש ימצאם כחוששים או שמנים ממה שרצה ונמצא מטלטל בכדי, או שמא יימצאו כולם כחוששים ויימנע משמחת יום טוב – לכך מזקיקים אותו לברר מבעוד יום עופות מסוימים ואינו סומך אלא עליהם.

א. אין צריך שזימן בפיו דוקא, אלא כל שמברר ומסכים בלבו על גוזלים מסוימים – די. ואף על פי שעומד מרחוק (כמו שכתב רש"י), צריך שיהא לו סימן או טביעות עין גמורה איזה זימן כדי שלא יחליף באחרים (עפ"י שו"ע הגר"ז תצז, מובא במשנ"ב ובשעה"צ סעיף י').

ב. עופות הפורחים [באופן שאינו מגיעם בשחיה אחת], אסור ליטלן מן השובך ביום טוב משום צידה (ראשונים עפ"י להלן כד).

ג. דוקא יוני שובך צריך לזמן כפי צרכו, ואם הזמין יותר – אין זו הכנה, אבל תרנגולות שבביתו העומדות לאכילה [וכן שאר עופות שברשות האדם כגון אווזים ויוני הרדיסאות. כדלהלן בה] – אינם צריכים הזמנה ויכול לברור ביו"ט איזה שירצה ומותרים כולם בטלטול (אור זרוע ועוד). ואף ביונים, אם ספק לו שמא יצטרך לכולם וזימנם, הרשות בידו ליטול את כולם או אחד מהם (רשב"א, וכע"ז כתב רבנו ירוחם ועוד, והביאו הרמ"א תצז, יא).

ב. זימן שחורים ומצא לבנים, לבנים ומצא שחורים, ואפילו מצא שחורים במקום לבנים ולבנים במקום שחורים (בשתי קנים נפרדות. מפרשים) – אסורים, חוששים שמא אותם שזימן הלכו ואלו אחרים. [ואף אם היינו נוקטים רוב וקרוב הולכים אחר הקרוב – חוששים שמא הם אחרים, וכגון שיש שם דף שבאים ויושבים עליו יונים דעלמא, והרי הם קרובים כמו היונים שבקן השני, הלכך אסורים]. שנים ומצא שלשה – אסורים [שהרי אחת מהן ודאי אינה מזומנת]. שלשה ומצא שנים – מותרים, כי תולים שהשלישי הלך ואלו הם השנים שזימן. ולדברי רב אשי אפילו היו הגוזלים מקושרים תולים כן מפני שעלולים להתנתק מהרדי.

יש מחמירים להלכה במקושרים, כי פירוש רב אשי אינו מוסכם אלא תלוי במחלוקת רבי יוחנן ורבי אלעזר (עפ"י ים של שלמה, בדעת הרמב"ם והטור). והסכמת הפוסקים להקל (ע' בשו"ע הגר"ז תצו בקו"א ה) שהוכיח כן מהרבה אחרונים, ונקט כן אף בדעת הרמב"ם).

לענין מעות מעשר בכיוצא בזה – מבואר בפסחים י.

זימן בתוך הקן ומצא לפני הקן – אסורים [אבל על פתח הקן – מותרים. תוספתא], ואם אין שם אלא הם, כגון בגוזלות מדדים שאינם פורחים ואין שם קן אחר בקשר עין בתוך חמשים אמה (יא) – מותרים. נראה שהוא הדין זימן שחורים ומצא לבנים במקום שחורים ושחורים במקום לבנים ואין שם אחרים אלא בקרן זוית – מותרים (חדושים ובאורים).

[מבואר בגמרא (יא) שגם אם ננקוט דלא כרבי חנינא שאמר רוב וקרוב הולכים אחר הרוב, זימן בתוך הקן ומצא לפניו – אסורים, ובכגון שיש שם דף מונח שעליו באים יונים דעלמא (אביי), או כגון שני קנים שזימן גוזלות בתוך אחד מהם ולמחר השכים ומצא גוזלות לפני הקן שזימן ולא בתוכו, והקן האחר [שלא זימן] היה ריק – חוששים שמא הגוזלות שמצא באו מהקן השני, אפילו הוא נתון למטה מאתו מקום שמצאן, ואלו שזימן הלכו להם (רבא)].

א. הרו"ה מפרש הניח גוזלות בקן התחתונה ללא זימן וזימן בעליונה ולמחר השכים ומצא רק בעליונה – אסורים.

ב. להלכה נוקטים רוב וקרוב הולכים אחר הרוב, ואין צריך להעמיד באוקימתות הללו (עפ"י רי"ף ה"ד; י"ד קלט). ויש פוסקים שהולכים אחר הקרוב (ע' בחדושי הנצי"ב בדעת הרמב"ם. וע"ע שו"ת בית זבול ח"ב כה, כ-כא).

כג. המת בבית ולו פתחים הרבה – מה דין הכלים שתחת הפתחים? מה הדין כשנפתח האחד או כשחשב להוציא אחד מהם?

המת בבית ולו פתחים הרבה (כולם סגורים או כולם פתוחים. רש"י) – כולם טמאים, וכל כלי המונח במקום הפתח שדרכו אפשר שיצא המת – טמא, אף על פי שאינו באהל המת עצמו.

כן פרש רש"י וכתב שגזרת חכמים היא. ולהלן (לה). נראה מפרש"י שדין זה מהלכה למשה מסיני (וכנראה כוונתו שם 'כדאמרינן בסוכה' – למה שאמרו שם יח, ולא כמצוין לדה"י).

ויש פירושים נוספים במשנה זו – ע' ר"ש ורמב"ם במשנה אהלות ג, ו; רמב"ם הל' טו"מ ז, ב; שו"ת הרשב"ש תרלד.

נפתח אחד מהם – הוא טמא והשאר טהורים, שכל הכלים שיהיו מכאן ולהבא בפתחים שלא נפתחו – טהורים לדברי הכל (ואפילו נפתח לאחר שמת המת וכבר ירדה תורת טומאה על כל הפתחים – מועיל מעשה הפתיחה לעלות מתורת טומאה מכאן ולהבא). ואילו הכלים שהיו שם עד שלא נפתחו; לרבה ולרבי אושעיא – טמאים בין לבית שמאי בין לבית הלל, שאין ברירה למפרע. ולרבה – לבית הלל טהורים.

חשב להוציאו באחד מהפתחים, או בחלון שיש בו ארבעה על ארבעה טפחים – הוא טמא והשאר טהורים. לדברי לבית שמאי אין השאר טהורים אלא אם חשב עד שלא ימות המת, אבל אם כבר מת – אין מחשבה מעלה מטומאת פתחים שירדה עליהם [לרבה ור' אושעיא – אף הכלים שמכאן ולהבא טמאים. ולרבה י"ל טהורים. ערש"י]. ולענין הכלים שהיו שם עד שלא חשב – דינם כדלעיל.

א. הרי"ד מפרש [דלא כרש"י] שגם לרבה לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדין 'ברירה' אלא בשאלה אם מועילה מחשבה לטהר [אף למפרע – שלדברי הכל יש ברירה] אם לאו [ואף הכלים שמכאן ולהבא טמאים], אבל אם נפתח פתח אחד – מודים בית שמאי שמטהר למפרע.
ב. מדברי התוס' מבואר שאם הוציא לבסוף את המת באחד מן הפתחים – באנו לשאלת ברירה, ורק אם נפתח פתח חדש והוציא דרכו את המת, או שנשאר המת במקומו – הכל טמא לדברי הכל.

ג. יש אומרים שחלון אינו מציל אלא אם חשב להוציא את המת דרכו אבל לא בשנפתח לבד. ויש חולקים (ע' במפרשי המשנה אהלות ז, ג; רמב"ם הל' טומאת מת ז, ב; יו"ד שעא; חו"ב).

ד. יש שנראה מדבריהם שהלכה כרבא (כן כתב שער המלך (עירובין ה, ז), בדעת הרי"ף והרא"ש, וכן דקדק בחדושים-ובאורים מדברי הרמב"ם). ויש חוככים בדבר, שהרי קיימא לן בדאורייתא אין ברירה. ועוד, אף רבא לא החליט כן בודאי (ע' חדושים ובאורים. וכן יש שתלו נידון זה בשאלה אם טומאת פתחים מהתורה או מדרבנן – ע' פנ"י צ"ח ושפת אמת. ובשער המלך (עירובין ה, ז) צדד שאפילו אם טומאה זו מדרבנן – עיקרה דאורייתא ויש לומר אין ברירה).

דף יא

כד. האם הדברים דלהלן מותרים או אסורים ביום טוב?

- א. נטילת העלי לקצב עליו בשר, או כלי המיוחד לקצוב בשר.
- ב. הולכת טבח וסכין אצל בהמה, או בהמה אצל טבח וסכין; וכן בתבלין ומדוך אצל מדוכה.
- ג. הגבהת עור שהופשט מהבהמה ונתינתו לפני הדורסן?
- ד. מליחת בשר כאשר העור נתון תחתיו והמלח נופל על העור; מליחת חלבים והפיכתם או שטיחתם ברוח על גבי יתדות כדי שלא יסריחו; מליחת כמה חתיכות בשר כשנצרך לחתיכה אחת בלבד.
- ה. סילוק תריסי התיבות והחזרתם.
- ו. אלו דברים התירו סופם משום תחילתם בשבת וביום טוב?

א. בית שמאי אומרים: אין נוטלים את העלי (= דף עב המיועד לכתישת גרעיני חטה וכד') ביום טוב לקצב עליו בשר ובית הלל מתירים [משום שמחת יום טוב]. ושונים שאם קצב עליו בשר שאסור לטלטלו.

התוס' פרשו על פי הסוגיא בשבת (קכג) שמדובר בעלי שמקפיד עליו מלהשתמש בו לדברים אחרים והרי הוא מוקצה מחמת חסרון כיס, אבל יש ראשונים הסוברים להלכה שהטעם הוא משום כלי שמלאכתו לאיסור (עפ"י רי"ף שם; עבודת הקדש להרשב"א סוף שער ב), וכן פסק בשלחן ערוך (תצט,ה וברמ"א). ולפי זה לא שמענו הטר לעלי שמקפידים עליו ומיחדים לו מקום, לקצב עליו לצורך שמחת יו"ט. ואולם המגן-אברהם כתב להתיר. ובבאור-הלכה פקפק בדבר. ואם אין מקפידים עליו, מותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו גם לאחר שקצבו עליו, ורק מחמה לצל אסור (רי"ף וש"פ).

כלי המיוחד לקצב עליו בשר, אמר אביי שלדברי הכל מותר. ופירש (לפי איכא דאמרי') שאפילו בכלי חדש מותר ואין חוששים שמא יימלך ונמצא מטלטל בכדי.

אפילו לאחר שקצב עליו מותר, שאינו מוקצה (אור זרוע; ים של שלמה).